

PSYCHOSCOPE: SİNEMADA PSİKIYATRI

Kültegin Ögel

Medya ve toplum

Sinema medyanın en önemli parçalarından birisidir. Günümüzde medyanın tartışmasız en güçlü aracının televizyon olduğunu kabul edersek, sinemanın yeri daha bir netlik kazanmaktadır.

Medya mı toplumu yönlendirir, toplum mu medyayı? Bu sorunun yanıtı muhakkak ki her ikisi birden olacaktır. Toplum medyanın bakış açılarını, inançlarını görüşlerini oluşturmaktadır. Çünkü zaten medyayı yapan toplumdur. Toplumun içinden çıkan bireyler medyayı oluşturur. Bu nedenle medya toplumdan ayrılamaz.

Medyanın yansımaları topluma mal olur. Artık toplum da medya gibi düşünmeye başlamıştır.

Öte yandan, medyanın kendi iç dinamiklerinin kimi zaman toplumu aştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle son 30-40 yıl içinde medya kontrolü toplumun elinden almış gözükmemektedir. Medyanın kendi gereksinimlerinden temel alan yapılanması bir alışverişin ötesinde toplumu kendi çizgisine çekmeye başlamıştır. Medyanın toplum üstündeki etkisi, toplumun medya üstündeki etkisinden daha fazla olmaktadır.

Yine de her ikisi arasındaki etkileşim yadsınamaz ve önemsenmelidir. Bu etkileşimi bir ayna fenomeni olarak değerlendirirsek, varacağımız sonuçlar da aldatıcı olmayacaktır.

Sinema ve insan

Görme duyusu hem heyecan verici hem de bilgiyi en güçlü şekilde aktaran bir yaşantıdır. Film yapımcıları işte görüntüye dayalı bu zenginliği keşfetmiş, ardından da işitsel uyaranlarla birleştirmiştir. İzleyici görüntü ve sesle kuşatılır, filmdeki oyuncuların yaşantılarını duyumsar, öykünün içinde kendisini kaybeder. Kamera seyirciyi her sahneye taşır. İzleyen kendisini filmin içindeymiş gibi hissetmeye başlar. Çevresinde artık filmin diğer karakterleri vardır.

Mc. Jones, 1993

Bir film perdede gösterilirken, bizler de kendimizi içinde hissediyoruz ve kahramanla özdeşleşiyoruz.

Ekranda çerçevelenmiş bir yüz gördüğümüzde, kendimizi fizyonomiye odaklanmış buluyoruz. Açıkça bir gülüş ya da yüz ekşitme gibi yüz ifadeleriyle yansıyan duyguların farkına varıyoruz. Canlandırılan karakterin yüzüne bakarak onun duyguları, ruh hali, ilgileri ve düşünceleri

hakkında inanışlar geliştiririz. Pek çok derin duyguyu insan yüzü sözcüklerden daha güçlü ifade etmektedir.

Sessiz filmler yüz dilinin anlaşılması ve yorumlanmasında büyük öneme sahiptir. Pek çok sessiz film yönetmeni “konuşmalı” filmlerin gelişimine karşı koymuşlardır. Neden olarak da sesin eklenmesinin izleyici ile film arasına bir bariyer oluşturacağına inanmalarındır.

Filmler ayna gibi günlük yaşantımızı yansıtıyor. Film seyrederken film ile seyirci arasında hızlı bir bağ kurulur ve filmin yapımında kullanılan bütün teknik aygıtlar (ışıklar, kameralar, araçlar, koşuşturan insanlar, monitörler vb) seyirci filmi izlerken görünmez olur.

İzleyen açısından en iyi filmler kişinin gündelik varoluşunu askıya alan, adeta gerçek yaşamdan ayırıp ayrı bir alan yaratan filmlerdir. Başka hiçbir sanat dalı bireyin zihninde böylesi güçlü bir etki yaratamamakta ve bu denli yayılamamaktadır.

“Sinema sadece gerçek hayattan öykünen bir sanat mıdır?” Bu cevaplanamaz bir sorudur. Bazı izleyiciler için kendi yaşantılarının yerine geçecek filmler görmek daha önemli rol oynamaktadır.

Her birey filme gelirken okunmuş bir kritik, önceden görülmüş bir kare sayesinde edinilmiş belli beklentilerle gelir. Her izleyici farklı tercihlere, filmin içeriği hakkında önbilgiye ve önyargılara sahiptir. Aynı filmi seyreden iki seyirci nadiren benzer fikirlere sahip olur.

Sinema tekniği ve izleyici

Yönetmen için, kameranın gördüğü ve kaydedilen her şey anlamlıdır. Yakın çekimler, geniş açı çekimler, dar açı çekimler ve kamerayı sağa sola çevirme gibi teknikler filmin oluşuma yardımcı olur. Senaryo, diyaloglar ve ses birleştirilir. Zaman kullanımı montaj tekniklerinin kullanımıyla sağlanır.

Filme heyecan katılmak istendiğinde, yönetmen olay örgüsünü ve karakterleri kameranın içinden daha ince bir işçilikle geçirir. Daha etkileyici teknik daha iyi kuşatılmış izleyici anlamına gelir.

Bir karakterin subjektif görüşü, filmle objektif gerçeklik gibi yeniden üretilebilir. Örneğin film korkmuş paranoid kahramanın görüş açısından çarpıtılmış evler ve ağaçları göstererek onu ifade etmeye çalışabilir. Bu teknik *The Cabinet of Dr. Caligari* adlı ekspresyonist filmde kullanılmıştı. Alışılmadık kamera açıları da alışılmadık fizyonomileri ifade etmede kullanılabilir.

İzleyici ayrık ve parçalanmış fotografik görüntüleri bütünleştirir. Bir yaranın dikilmesi, parçalanmış uçların bir araya getirilmesi gibi, izleyici film içindeki boşlukları doldurur. Bunun sinemadaki karşılığı olan “dikiş”, seyirciler tarafından sinematik boşlukların doldurulması anlamına gelir.

“Dikiş” teorisine göre “bunu kim izler?” ya da “bu nasıl olabilir?” gibi sorular sormak yerine, izleyici ekranda gördüğünü gerçek olarak kabul eder.

Çok gelişmiş teknolojiler, ses ve renklere rağmen filmin aslı hala görsel içerikte saklıdır. Sözcükleri kullanmadan sadece yüz ifadesinde gördüklerimiz bize çok şey anlatır. Bunlara ulaşmak aktörün ustalığından geçmektedir. Kendilerini oynayan gerçek kişiler , aktörlere oranla daha az inandırıcıdır. *Ordinary People*'da yönetmen terapist rolü için bir psikiyatristi görevlendirmeye kalkışmıştır ancak etki inandırıcı olmamıştır. O zaman yönetmen hemen oyuncuyu değiştirmiştir.

Sinemada psikoloji

1926'da Alman yönetmen G. Pabst *Secret of Soul* adlı filmde psikoanalitik teoriyi Freud'un 2 asistanı Abraham ve Sachs ile dramatize etti ve ardışık rüyaları betimledi. Freud adının projede yer almasını istemedi Psikoanalizin nüanslarını taşıyabilecek yeterlilikte olmadığına inanıyordu filmin. Freud, Abraham 'a yazdığı mektupta da bunu ifade etmiştir. Tüm yaşamı boyunca da sinemaya şüpheyle bakmıştır.

Film rüyalar gibi her zaman subjektif alanları objektif olarak ifade eder. Buna en iyi örnek Hitchcock'un Salvador Dali ile işbirliği yaptığı seri rüyalarla ilgili olan *Spellbound* filmidir. Aslında Hitchcock psikoanalize dair ilk filmi yapmak istemişti. rüyaların betimlendiği gelenekselin sisli ve bulanık sahne geleneğini kırmıştır Hitchcock. Hitchcock rüyaları keskin ve berrak görüntülerle vermek istemiştir. Salvador Dali'yi ortak olarak seçme nedeni sanatçının mimari yaklaşımındaki kesinliği idi. *Spellbound* bastırılmış hatıraların katartik iyileşmesini anlatmaktadır.

Shock Corridor, 1963

Filmler hayal ve gerçekliğin örüntüsü olarak da kullanılabilir. Yönetmen olayları öyle kurar ki izleyici olayların gerçek mi yoksa karakterin bilinçsiz fantezisi mi olduğunu anlayamaz. Bu tekniğe verebileceğimiz örnekler, Bergman'ın *Persona*, Fellini'nin *Juliet of the Spirits*, Bunuel'in *Belle de Jour* ve Altman'ın *Images* adlı filmleridir.

Düşünmek , anımsamak, hayal etmek ve hissetmek görüntüye dayalı oluşumlar değildir. Ancak montaj dili ve kamera teknikleri bunları görünür kılar. Film öyle bir oluşturulur ki seyirci psikolojik bir fenomen hakkında düşünmeye zorlanır. Sembolik anlamları içeren görüntüler (örneğin bir cenaze arabası gibi) belirli ruh hallerini uyandırabilir ve izleyiciyi olacak olaylar için hazırlar. Sembolik sesler de bebek ağlaması gibi benzer etkiyi uyandırabilir.

Filmlerde farkında olarak ya da olmadan bazı savunma mekanizmaları da işlenmektedir. Örneğin *Sex, Lies and Videotape* filminde kardeşi Ann'in kocasıyla birlikte olan Cynthia onunla bir cinsel birlikliğin ardından dikkatsizce inci küpesini evde düşürür. Küpe bulunur ve bu keşif Cynthia 'nın kardeşini, kocasının kız kardeşi ile yattığı gerçeği ile yüzleşmeye götürür. *Falling Down* 'da Micheal Douglas strese karşı yaşamını canlandırmıştı. *Streets of Joy*'da kendinden önce başkalarını düşünen kendini Hindistan halkına adanmış bir doktor karakteri canlandırılır. Katherine Hepburn'un morfin bağımlısı bir anneyi canlandığı *Long Days Journey Into Night* 'da inkar, entellektüelizm *Lorenzo's Oil*'de işlenir.

Filmlerde Psikopatolojinin Tanımı

Filmler kamuoyunun akıl hastalıklarına bakışını da etkiler. Medya, kişilerin görüşlerini ve bakış açılarını biçimlendirmekte oldukça etkili bir faktördür. Pek çok filmde akıl hastaları ve bu konuda çalışan profesyoneller sempatik bir biçimde konu edilse de pek çoğunda bu böyle değildir. Çoğunlukla akıl hastalığı kurbanları saldırgan , tehlikeli yaratıklar şeklinde, psikiyatrist , psikolog ve diğer profesyoneller de ahmak ve sürekli söylenen tipler olarak canlandırılmaktadır.

Filmlerde çoğunlukla akıl hastalığı stigmatının devamlılığını sağlamaktadır. *Psycho* gibi filmlerde şizofreni ve disosiyatif bozukluklar arasındaki ilişkinin karışmasına ve bu yanlışın sürmesine de ön ayak olmaktadır. *Friday the 13th* ve *Nightmare on Elm Street* filmleri de psikiyatrik hastanelerde yaşayan insanların tehlikeli ve saldırgan olduğu düşüncesini sürdürmektedir. *The Exorcist* gibi filmler akıl hastalıklarının kötülükle eşdeğer olarak göstermektedir. *One Flew over the Cuckoo's Nest* gibi filmlerde ise psikiyatrik hastanelerin hasta iyiliğini gözetmeyen ve hasta haklarına saygının olmadığı basit hapishaneler olarak gösterilmektedir.

One Flew Over The Cuckoo's Nest, 1975

Filmlerde akıl hastalıkları genellikle iki farklı tarzda tanımlanmaktadır: korku filmleri ve gerilim- heyecan filmleri:

- İlk filmler içinde korku filmlerinin prototipi olarak gösterilen Weiner'ın *The Cabinet of Dr. Caligari*'sinde yüksek dozda dışavurumculukla ruh sağlığı kurumlarının korkunç cinayet temalarıyla birleştiğini görürüz. Bunu düzinelerce film izlemiştir. Deliliğe ve psikiyatristlerin özel yaşamına vurgu yapan ve psikiyatriyle uğraşanların biraz tuhaf olduğuna ima yapan filmlerdir bunların çoğu.
- Hitchcock filmleri de gerilim tarzının en iyi örneklerini oluşturur. Hitchcock filmlerinin yüceliği, gerçekliğinden ve seyirciyi pek de masum olmayan karakterlerini zor duruma sokabilmesi ile mümkün olmuştur. Hitchcock filmografisi sadece söyledikleri ve uç psikopatolojisiyle büyülemekle kalmaz, aynı zamanda reaksiyon formasyon, idealizasyon gibi psikolojik fenomenlerin açısından da önemlidir. Bu savunma mekanizmaları Hitchcock *Shadow of Doubt*, *Spellbound*, *Marnie* gibi filmlerinde tanımlanır.

Akıl hastalığı dokümanter ve komedilere daha az sıklıkta konu olmuştur. *Freud: The Secret Passion* filminde John Huston Sigmund Freud 'un özel yaşamı ve psikoanaliz üzerine araştırmalarını bir biyografi şeklinde işlemiştir. *Drop Dead Fred* ve *What About Bob?* 'da hareketli ruhsal sorunlar mizahla tasvir edilir.

“Akıl” Hastalıklarının Nedenleri

Şok eden olaylar: Burada çocuklukta yaşanmış şok edici bir olayın etkilerinin daha sonraki yaşantıda bir akıl hastalığı olarak görülebileceğine olan inanç işlenmektedir. *Spellbound* filminde Gregory Peck, çocukluğunda erkek kardeşinin ölümünde rolü olduğunu düşünen ve

bellek kaybı geçirmiş bir karakteri canlandırmaktadır. *The Three Face of Eve* filminde de büyükannesinin cesedini öpmüş olan bir çocukta daha sonra disosiyatif bozukluk gelişmesi konu edilir. Bu konudaki diğer örnekler *Suddenly Last Summer*, *Home of Brave*, *Nuts* ve Robin Williams'ın oynadığı *The Fisher King* filmleridir (Hyler, 1988).

Psycho, 1960

Şizofrenik ebeveyn: Bu çok yaygın olarak kullanılan, aileleri özellikle de anneleri, çocuklarının akıl hastası olmasından sorumlu tutan bir tarzdır. Bu inanış çok köklü bir kanıdır ve filmlerde de yaygın olarak kullanılmıştır. *Agnes of God*, *Face to Face*, *Sybil*, *Frances*, *Fear Strikes Out* ve *Shine* buna örnek olarak verilebilir (Hyler, 1988).

Doğa üstü güçler: *Agnes of God* filminde akıl hastalığına ilişkin belirtiler tanrıyla olarak ortaya çıkmaktadır. *Exorcist*'te ise şeytan bu belirtilere neden olmaktadır (Hyler, 1988).

Zararsız tuhaflıkların akıl hastalığı olarak etiketlenmesi: Bu temayı en belirgin şekilde işleyen *Guguk Kuşu* filmidir. Jack Nicholson'un karakteri Randle P. Mc Murphy karizmatik, gösterişli ve renkli bir karakterdir. Sistemden dışlanması onun elektroşok tedavisi ve lobotomy görmesine neden olur. *King of Hearts* ve *A Fine Madness*'da, *Chattahoochee* da benzer tema işlenmiştir (Hyler, 1988).

“Akıl” Hastalıklarının Tedavisi

Psikoterapi: Psikoterapi filmlerde sıklıkla yer almaktadır. Bunlar arasında *Spellbound*, *Snake Pit*, *The Three Faces of Eve*, *Captain Newman* sayılabilir. Hipnoterapi ve narkoanalizde geniş yer bulmuştur (Hyler, 1988).

Kendiliğinden iyileşme: *David and Lisa*'da teraptik bir arkadaşlık sonucu, *Unmarried Woman*'da destek grubu sayesinde, *Snake Pit*'te daha kötü hastaların içine konunca hastalar iyileşmektedir (Hyler, 1988).

Starting Over, 1979

Farmakolojik: *I'm Dancing As Fast As I Can* filminde ilaçlar bağımlılığa yol açmakta, *One Flew Over The Cuckoo's Nest* filminde hastanın durumu ilaçlarla daha kötüye gitmekte, *Frances* filminde ise bir iğne sonrasında mucizevi bir iyileşme olmaktadır (Hyler, 1988).

Diğer biyolojik tedaviler: Bunların sonuçları genelde kötüdür. Örneğin *Frances*, *Bell Jar*, *One Flew Over The Cuckoo's Nest*. Bunlar (başta EKT olmak üzere) cezalandırıcı, bilimsel olmadığı izlenim veren ve insanlık suçu olarak gösterilmektedir (Hyler, 1988).

Yanlış tedaviler: Tedaviler hastayı birey olmaktan çıkartmakta, yaratıcılıklarını ve özgürlüklerini kaybettirmekte ve hatta yaşamlarına mal olmaktadır. Buna örnek olarak *A Fine Madness* (1966) veya *One Flew Over The Cuckoos' Nest* verilebilir.

Son Söz

Sinemada yer alan tüm filmlerin gerçeğe aykırı olduğunu söylemek güçtür. Filmlerin önemli bir kısmı gerçekle örtüşmektedir. Gerçeğe aykırı filmlerin protesto edilmesi bir yarar sağlayabilir mi? Bu tartışılabilir.

Filmlerdeki tüm bu çarpıtmalar, gerçek dışı yansıtımlar toplumun olguyu bu biçimde algılamasına ve kabullenmesine yol açtığı kesindir. Bunları sinema endüstrisinin basit çarpıtmaları olarak ele almak ya da tüm bu inanışların zaten toplumda var olduğunu düşünerek hareket etmek mümkündür. Ancak bu inanış ve algılar bir kartopu giderek büyümekte ve yayılmaktadır.

Bir “akıl” hastasının şeytan olarak, potansiyel katil, topluma zararlı bir yaratık olarak görülmesi ya da psikiyatrik tedavinin insanlık dışı ve etkin olmayan tedavileri içerdiğinin algılanmasının yarar getirmeyeceği ve her işi zorlaştıracağı da kesindir.

Söz konusu çarpıtmalar sağlık politikalarının oluşma sürecinde yer alanları etkileyebilir ve olumsuz gelişmelere yol açabilir. Sigorta şirketleri ya da yerel yönetimlerin destekleri de etkileyebilir.

AsGoodAsItGets, 1997

Öte yandan psikiyatriyle uğraşanların da filmlerden öğrenecekleri çok şeyler olduğu da kesindir. Kendisini ve yaptığı işi bir aynadan ve aynanın gözünden görmek, kişiyi geliştirecektir. Unutmayalım ki, karşımıza gelen hasta ya da hasta yakını da benzer düşüncelere ve inanca sahip.